

Пандемия и добро управление

(някои предварителни бележки)

Благовеста Николова, ИФС-БАН

Събитията около глобалното разпространение и националните опити за контролиране обхваща на една нова респираторна болест, каквато е SARS-CoV-2, произведеха множество дискурси, които жадно се консумират от световната публика – този за коварната зараза, носеща смърт и страдание, този за неизбежната икономическа рецесия, този за изпитанията в условия на социална изолация и дистанция, този за временно „отдъхващата“ си от човека природа, този за подареното ни време за заедност със семейството, за размисъл и лична равностметка, този за косвените жертви и щети на свръхфокусирането върху възпиране на вируса, този за политическата вина и недоглждане, за „безотговорната“ наука и борбата за глобално надмощие, и прочие, и прочие.

Посочените основни линии на представяне и обговаряне на кризата около COVID-19 не изчерпват целия букет от сюжети, опитващи се да оповестят едно необичайно функциониране на обществените системи. Независимо как тази пандемия се възприема на фона на други епидемични и пандемични предизвикателства (като SARS от 2003г., H1N1 от 2009г., MERS от 2012г., Ebola от 2013г., Zika от 2015г.), и как институционалните реакции в различните страни се оценяват от гледна точка на тяхната необходимост, адекватност и навременност, публичното говорене около нея извади на преден план въпроси, които дълго време бяха negliжирани като периферни и неесенциални (напр. този за състоянието на здравните системи, за ключовата роля на системите за социално подпомагане, за недофинансирането на звената за гражданска защита и управлението на бедствия и пр.).

Допълнително, всички тези наративи и разнопосочните аргументи, които ги подхранват, в своята дълбочина оголват един и същи политико-философски въпрос: *Що е то добро управление?* И в частност, какви са параметрите на доброто управление в ситуация на неочаквано събитие със сериозни социетални ефекти: кой е уместният политически и институционален жест, който да удържа необходимия баланс между нуждите на всяка засегната сфера, как политическата рационалност подрежда конкуриращи обществени приоритети (прим. ниска смъртност vs растяща икономика), какви са темпоралните измерения на адекватния управленски механизъм – превантивно действие или последващо ефективно овладяване на ефектите, как се действа в условията на ненадеждни прогнози за бъдещето, на каква юридическа основа почива регламентирането на извънредното положение и т.н.

Кризата с COVID-19, като всяка друга глобална криза, преживявана публично като major event (11 септември и глобалната война срещу тероризма, финансовата криза от 2008, мигрантската криза от 2012 досега), дава повод да се осветлят някои проблеми на текущата *управленска парадигма* в западните либерални общества и да се преразгледа подплътяващата я логика. Чисто концептуално, ние можем да третираме пандемията и като социален експеримент, осигуряващ ни възможност за анализи, доколкото се наложи необичайно реорганизиране на социалното в хода на различните етапи на разпространение на болестта.

Едно от предизвикателствата, които бе отправено към доминиращата управленска логика, е във връзка с това как тя конструира собствения си смисъл по отношение на определени обществени цели, и по-точно, как йерархизира последните като ключови за функционирането на обществото. Кризата актуализира въпроса за това кой е *нормативният хоризонт на политическото*. Императивът за икономически растеж или опазване живота и здравето на населението? Подпомагане на засегнатия бизнес или грижа за уязвимите за болестта човечи? В началото на пандемията имаше момент, в който политическите елити като че ли си бяха възвърнали автентичната роля на полагащи подобен колективен нормативен хоризонт, заявявайки като приоритетна ценност едното или другото. В хода на събитията и разнопосочното обществено недоволство, те отстъпиха от този шанс да се ре-легитимират като проектиращи споделена обществена визия, и се отдръпнаха в характерната си роля на търсещи тънкия баланс между различни партикуларистични интереси. С това се самоограничиха до собствената си инструменталност и препотвърдиха нещо, което преди няколко десетилетия Тиъдър Лауи е белязал като „край на либерализма“¹.

Друго, което даде възможност да се тества чрез пандемията, е какъв е максимумът *безконтактност*, който може да понесе публичната сфера, така че да позволи на голяма част от системите да функционират в условията на извънредност. Видяхме, че историята с COVID-19 е и история на една възпярна социалност, в която основно място заема призивът за дистанциране от другите, за спазване не просто на физическа дистанция от 2 метра/6 фута, а и за активиране на един особен лайфстайл, наложен от извънредното положение – този за „практикуване на социална дистанция“² и за аскеза по повод на импулса за публична заедност, изразен в желанието за събиране по различни (включително и политически) поводи. В рамките на този модус на социалното, публичният живот бе пренесен на терена на информационните и комуникационни технологии, и бяха подсилени съществуващи вече тенденции за функциониране на базата на отдалеченост – дистанционна работа, дигитално образование, телемедицина, електронно правителство, електронно общуване с близки. Тези аспекти на кризата са доста интересни и заслужават по-особено внимание. От една страна, на обществата се наложи да влязат в режим на безконтактна публичност, при която санитарната дистанция стана матрица на взаимодействие между индивидите. От друга страна, дискурсивно, физическото разстояние бе отъждествено със социалното, като концепцията за социална дистанция бе лишена от първоначалния си смисъл на означаваща социално-икономически неравенства в рамките на обществената структура, и бе „отвлечена“ да означа пространственото раздалечаване между субектите на едно колективно тяло, на една политическа общност. От трета, това раздалечаване постави някои културно-духовни практики в по-особена светлина. Така например *празникът*, от отколен израз на разпускане и изпразване на нормалната социалност от нейната делничност, се превърна в изпразнена от контакт социалност, по възможност ограничена до своята делничност. „Призоваваме всички български граждани да не възприемат Цветница и Великден за празници. Не е време за

---

¹ Lowi, T. (1969) *The End of Liberalism*. W.W.Norton & Co: New York

² Center for Disease Control and Prevention (2020) *Social Distancing*. Налично на: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/social-distancing.html>

празници!“³, каза завеждащият на Националният Оперативен Щаб в България, и с това маркира християнската църковна съборност като обществен грях във време на пандемия.

Подобно пространствено „разтягане“ на социалната тъкан доведе и до множество очаквани проблеми в хода на извънредното положение, свързани с един вид „ефект на затворническата килия“ – психогенни здравословни проблеми, душевни разстройства вследствие на изолацията и самотата, агресията в домашни условия, влошаване на хронични и терминално болни и пр. Мантрата за отдалечаване причини и едно особено дистанциране между елити и граждани – бе поставена под въпрос възможността за активиране на обичайни практики на гражданско оспорване на властта с инструментите на публичното събиране и протеста. Както стана ясно, продължителното експериментиране с изолацията и дистанцията не издържа на импулса на хората да активират публичната сфера като сфера на физическа среща. На някои места това провокира социална иновация по посока на намиране на нов пространствен модел на протеста – от класическата тълпа към разтегната мрежа от анонимни (с маски) субекти (Израел, Гърция). На други места, особено около движението *Black Lives Matter*, бе ясно демонстрирано от гражданите, че достатъчно важен за тях социален проблем не може да избегне класическа (физически присъствена) публична реакция, осигурена от конституционно закрепените право на събиране и право на протест.

Друг проблем на текущата *управленска парадигма*, който имаше възможност да се осветли, е този за нейната организираща логика. Преди известно време, Джорджо Агамбен, един добре познат изследовател на въпроса за извънредното положение, отбеляза, че днешните модерните общества са преживели епохална трансформация в самата идея за управление – обръщане на традиционната йерархия между причини и ефекти⁴. Налице е изоставяне на императива за управление на причините на даден социален проблем, и ориентация към последващо овладяване на ефектите му, което на практика влече със себе си мащабно раздуване на властовите механизми за упражняване на контрол, на фона на нарастваща икономическа либерализация. В светлината на това, настоящата пандемия демонстрира няколко неща. Първо, текущата управленска парадигма на т.нар. западни либерални общества с нейната догонваща социалния проблем логика, би могло да обясни първоначалната нерешителност на политическите елити относно дали и кога да предприемат действия. Проблемът, който се разкрива, може да бъде означен и като криза на политическата прозорливост (ако условно приемем, че политическите елити не са преднамерено инертни поради една или друга причина). Добре известно е, че в условията на глобална свързаност от гл.т. на производство, транспорт, туризъм, образование и пр., пандемията се превръща в неизбежно събитие, независимо какъв е техният източник (био-инженерство или чисто природен феномен). Тогава възниква въпросът защо системите за ранно предупреждение не са ключов елемент в политическия инструментариум на западните правителства, а се инвестира в тях едва след значимо бедствие (такъв бе случаят с урагана Катрина, с атомната централа във Фукушима, а сега и с пандемията).

³ DarikNews. *Ген. Мутафчийски: Не е време за празници, останете си вкъщи*, 4 април 2020, налично на: <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/gen.-mutafchijski-ne-e-vreme-za-praznici-ostanete-si-vkyshti-2220151>

⁴ Agamben, G. *For a theory of destituent power*. Critical Legal Thinking. Lecture Transcript, Athens, 16 November 2013, налично на: <http://www.chronosmag.eu/index.php/g-agamben-for-a-theory-of-destituent-power.html>

Второ, все по-често се наблюдават случаи, при които футурологичната експертиза, която подкрепя вземащите решения, е ориентирана предимно към конструирането на по-оптимистични сценарии на базата на идентифицираните глобални трендове, и с това внася колебание по повод продуктивността на свръхфокусирането върху изненадващи събития, които могат да предизвикат глобален шок или световна криза. В унисон с посочената от Агамбен трансформация, акцентът и на прогностичното усилие се премества от превенция (тръгваща от причините) към въздействаща на известни вече тенденции интервенция (насочена към ефектите). Това обяснява и защо в популярни форсайт продукти (прим. последните US NIC's Global Trends, UK MOD's Global Strategic Trends), на проблема за пандемии от заразни болести не се обръща заслуженото внимание от гледна точка на тяхната потенциално дестабилизираща роля, така както се прави за съществуващите вече „епидемии“ от незаразни здравословни проблеми (рак, диабет, сърдечно-съдови заболявания, депресии и пр.). Трето, в ситуация на множество продуцирани от глобализацията и новите технологии неочаквани ефекти, се създава една особено осезаема *празнота* между реалните социални процеси и тяхната нормативна регламентация. Така в условията на неопределеност, именно тази обърната управленска логика позволява хипертрофия на пълномощията на изпълнителната власт чрез инструмента на извънредното положение и извънредните мерки. Очевидни са възможностите, които подобна ситуация отваря, и евентуалните заплахи за конституционния ред, принципа за разделение на властите, гражданските права и свободи, ако самото извънредно нормотворчество не положи собствените си ограничения (пропорционалност, законодателен и съдебен надзор, времева ограниченост). Предварително проучване по въпроса с COVID-19 пандемията посочва, че има една група страни, в които тази възможност е сграбчена от изпълнителната власт (напр. Унгария, Гана)⁵. Опитът на България също е показателен в това отношение – бе повдигнат въпросът за това, че временното извънредно законодателство в страната е използвано като повод за нормативна регулация на други не толкова релевантни, но важни за властта въпроси под покрива на кризисното управление. Така или иначе, текущата управленска парадигма в западните общества създава едно противоречиво на пръв поглед положение – безсилие пред събития, които са продуцирани от една динамична и сложна глобална реалност, и в същото време – широки изпълнителни пълномощия, произтичащи от императива за справяне с ефектите. С други думи, сериозни възможности за контрол, подарени от първоначалното управленско безсилие. Възможности за контрол, подкрепени и от гладни за пазарна реализация технологични сектори (считаващи биометрика с наблюдение), които с охота биха подпомогнали „надзорния“ потенциал на държавния апарат и проекцията му в сфери и дейности отвъд протоепидемичния контрол.

Разбира се, пандемията освен че осветли серия проблеми, предостави и немалко шансове на правителствата и гражданите. Така например националните държави имаха възможност да тестват потенциала си да се самоорганизируют около принципа на автаркията в условията на една временно стопирана глобализация. Политическите елити имаха възможност да тестват ограниченията на концепцията за добро управление, така като е разбрана днес от международни финансови

---

⁵ Ginsburg, T., Versteeg, M. *States of Emergencies: Part I*. Harvard Law Review Blog. April 17, 2020, налично на: <https://blog.harvardlawreview.org/states-of-emergencies-part-i/>

институции и Европейския съюз⁶, и да обърнат внимание на ключови за поддържане на социалната тъкан сектори като здравеопазване, социални дейности, образование и наука. Гражданите на свой ред имаха възможност да тестват не само способността си да функционират в изолация, но и да установят допустимата степен на интегриране на дигитални технологии, надзорни приложения и изкуствен интелект в рамките на тази безконтактна социалност. С оглед на необходимостта да се „научим да живеем с вируса“, стопанските субекти имат възможност да проявят креативност, за да продължат да предоставят стоки и услуги, практикувайки социална дистанция. Появиха се иновации, изразяващи се в: нова вътрешна архитектура на заведения за хранене, на площадки за спорт, на културни пространства; нови приспособления за поддържане на дистанция (електронни сигнализиращи бижута, огромни шапки и пр.); нови системи за дезинфекция и предпазване и др. И не на последно място, секторът на научната и развойна дейност, има своя шанс да се включи в намирането на решения за проблема, макар че кризата с COVID-19 наново повдигна въпроса за „отговорната наука“ – не само за допустимостта и безопасността, касаещи експериментирането с микроорганизми, но и за сложните ѝ връзки с фармацевтичния корпоративен сектор, за укона ѝ към проблеми, касаещи икономически развитите общества и за нуждата от „pro-proof research and innovation“.

Както се вижда, пандемията, като всяка друга глобална криза (независимо дали имаше достатъчно основания да бъде използвана за мобилизиране на обществата в подобен кризисен модус), постави множество въпроси относно що е то добро управление, и легитимира не малко искания за преразглеждане на съществуващи структури и принципи на функциониране на политика, икономика, наука и технологии, международни отношения, и пр. Остава да наблюдаваме дали представителите на текущата управленска парадигма ще сграбчат този шанс за ревизия, или напротив, в характерен за обърнатата ѝ логика стил, ще оставят нещата на своя ход, и в следствие ще обмислят дълбочината и обхвата на контролните механизми, с които да догонват вечно изплъзващите ѝ се ефекти.

---

⁶ Акцентът е основно върху осигуряване на условия, които да произведат стабилна и предвидима среда за икономическо развитие (прозрачност, отвореност, отчетност, върховенство на закона, гражданско участие и пр.)